

AZ ÚJ POLGÁRI JOGI GYŰLÖLETBESZÉD-SZABÁLYOZÁSRÓL*

BEVEZETÉS

Az elmúlt években a gyűlöletbeszéd¹ szabályozására tett sok meddő, az Alkotmánybíróság szűrőjén elbukott kísérletet követően az Országgyűlés a gyűlöletbeszéd szankcionálására vonatkozó rendelkezést illesztett az új Polgári Törvénykönyv zárószavazás előtt álló tervezetébe – eltérve a kódex Szerkesztőbizottságának eredeti javaslatától. Az új Polgári Törvénykönyv 2:54. § (5) bekezdése biztosítja az egyén számára a jogot, hogy gyűlöletbeszéd esetén a jogsértővel szemben igényt érvényesítsen: *„A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”*

Annak érdekében, hogy eloszlassa a felmerülő alkotmányos aggályokat, a kétharmados többséggel rendelkező kormányoldal nem sokkal az új Ptk. elfogadását követően az Alaptörvény negyedik módosításával a gyűlöletbeszéd szankcionálását lehetővé tévő szabályt illesztett az Alaptörvénybe.²

A tanulmány áttekinti, hogy mi volt korábban Magyarországon a polgári jogi szabályozási kísérleteknek a lényege, és miért bizonyultak azok aggályosnak a magyar alkotmányjogi és magánjogi szempontok tü-

rében, illetve hogyan néz ki az új Ptk. szabályozás, és annak az Alaptörvényben foglalt alkotmányos értelmezési környezete, melyek azok a konkrét alkotmányossági és jogalkalmazási aggályok, amelyek már most megfogalmazhatók a szabályozással kapcsolatban.

Miközben a Ptk. gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályozásának alkotmányosságát és alkalmazhatóságát vizsgálom elsődlegesen a szabályozás alanyára, a védelem tárgyára és az ügyész szerepére tekintettel, amellet érvelek, hogy az új Polgári Törvénykönyv gyűlöletbeszéd-szabályozása zavaros módon zavaros alkotmányjogi környezetbe érkezett. A bíróság feladata lesz, hogy a jogalkalmazás során értelmes, a polgári jog és az alkotmányjog elvi és dogmatikai rendszerének egyaránt megfelelő szabályt alakítson ki. Ehhez a munkához szeretnék szempontokat és támpontokat nyújtani.

Mindenekelőtt arra keresem a választ, hogy legitim jogalkotói cél lehet-e a gyűlöletbeszéd személyiségi jogi jogsértésként is való szankcionálása. A vitában felmerülő érveket a magyar szakirodalom³ és publicisztika⁴ sem képzelem el másképp, mint több neves külföldi szerző élén Robert Post,⁵ Ronald Dworkin,⁶ Edwin Baker,⁷ vagy Jeremy Waldron.⁸ Mind a külföldi mind a magyar szakirodalom igen sokat foglalkozott a gyűlöletbeszéd szankcionálási kereteinek elméleti problémáival, jelen írásban e vitát – jól ismert kiindulási alapként tekintve⁹ – nem ismertetem.¹⁰

Véleményem szerint – például Jeremy Waldron érveinek nyomán – lehet legitim jogalkotói cél, hogy jogi szankciók kilátásba helyezésével szorítsa háttérbe az állam az összefoglaló néven gyűlöletbeszédnek nevezett magatartásokat.¹¹ *„Az ember személyisége társadalmiságában és autonómiájában van. Társadalmiságából fakad a szolidaritás, autonómiájából az éntudat, utóbbi egoista érzetének és igazságérzetének a forrása. A szolidaritás és az igazságérzet pedig a jog forrásai.”*¹² Mind a formális/eljárási mind azon keresztül a materiális/az anyagi javakat és a boldogulást érintő társadalmi egyenlőség felé haladás célját jól szolgálhat

* Köszönöm az építő észrevételeket Gárdos Péternek, Hanák Andrásnak, Menyhárd Attilának, Pap András Lászlónak, Pataki Árpádnak és az MTA TK Jogtudományi Intézete azon munkatársainak, akik megjegyzéseikkel, felvetéseikkel segítették a dolgozat formálódását.

ja egy olyan törvény, amely számon kérhetővé teszi a magatartást, amely a csoport tagjainak azt a közös tulajdonságát becsmerli, amely a csoporthoz tartozás alapját képezően az ember személyiségének lényegi vonása (pl. vallási meggyőződés vagy nemzeti-etnikai hovatartozás). Azaz szankcióval sújtja, ha a beszélő – általában racionálisan is értékelhető előítélettel vagy éppen indulati gyűlölettel vezérelve¹³ – a társadalom faji, etnikai, vallási, nemi csoportjairól, áttételesen azok egyes tagjairól a csoporthoz tartozásukra tekintettel mond olyan véleményt, amely sérti a csoport tagjait és gyűlöletet kelthet a társadalomban a csoporttal szemben.¹⁴

A dolgozatban tehát elfogadom azt, hogy a polgári jogi szabályozás megalkotására általában van legitim jogalkotói cél, valamint, hogy elviekben lehet szükséges és arányos a szólásszabadság korlátozása e cél elérése érdekében, mivel a jogon kívüli szféra – úgy tűnik –, ma nem alkalmas arra, hogy a liberális demokrácia elvi céljainak megfelelően elítélje a gyűlölködő magatartást.¹⁵ Véleményem szerint mind a ma kevésbé hatékony civil mechanizmusok általi „szabályozás” mind a jogi szabályozás legitim célja csupán abban állna, hogy közvetítse az értékítéletet, miszerint a gyűlölködő magatartás rossz, és elsődlegesen nem az, hogy ezeket a magatartásokat visszaszorítsa. A vélemény pluralitására épülő demokrácia fenntartása szempontjából ez igen lényeges különbség. A legitim jogalkotói cél – amelyet a bíróságoknak a tényállás megállapításakor és a sérelemdíj mértékének meghatározásakor figyelembe kell venniük – tehát nem az, hogy az állam elhallgattassa a gyűlölködő hangokat, hanem az, hogy a személyiségi jogokban sértettek azt érezzék, hogy akár az állam, és jó esetben emellett a civil társadalom is elfogadhatatlannak tartja, elítéli az ilyen magatartást.

Mindezek persze korántsem jelentik azt, hogy befejezhetnénk a konkrét szabályozással kapcsolatos alkotmányossági vizsgálatot. Jelen írásban több részletkérdés mellett három alapvető dologra koncentrálok: képes-e a polgári jog személyiségi jogi szabályozása befogadni, elviekben és dogmatikailag elhelyezni az új szabályozást? Arra jutok, hogy lehetséges a személyiségi jogvédelem körében kezelni a kérdést, de csak akkor, ha az értelmezés, alkalmazás során komoly megszorításokat teszünk. Ezek közül a leg-
alapvetőbb, hogy az egyéni személyiségi jogsérelem-

nek bizonyíthatónak kell lennie. Ez csak az Alaptörvény vonatkozó cikke által megteremtett „átsugárzással” lehetséges, amelynek a feltételeit és kereteit – figyelembe véve a korábbi szabályozási kísérletek tanulságait – igyekszem felvázolni.

A másik alapvető probléma, amire kitérek, egyben alkotmányossági aggály is az elfogadott rendelkezéssel kapcsolatban. A gyűlöletbeszédre vonatkozó polgári jogi szabály általános megfogalmazása, tehát az, hogy nem nevezi meg azokat a történelmi és társadalmi szempontból hátrányos helyzetben lévő csoportokat, amelyeket a szubsztantív egyenlőség

megteremtése felé haladva a jog eszközeivel védeni kíván, nemcsak félrevezető, de ellentétes az egyenlőségre, és az alapvető jogok korlátozhatóságára vonatkozó, az Alaptörvénybe foglalt normákkal is. Az Alaptörvénybe foglalt normaszöveg nyelvtani értelmezése ellenére a rendszertani és történeti jogértelmezést is követve alkotmányellenes volna ma, ha egy átlagos kis faluban a magyarságot szidó romákat az új rendelkezés alapján polgári jogi szankció sújthatná.

Végül megvizsgálom, alaptörvény-ellenes-e az új Ptk. 2:54. § (4) bekezdése, amely az igényérvényesítés jogát az ügyész számára

is biztosítja, ha a személyiségi jog megsértése közérdekebe ütközik, oly módon, hogy az ügyész fellépéséhez – az általános szabálytól eltérően – a jogosult hozzájárulása nem szükséges.

NEMZETKÖZI JOGI KÖVETELMÉNYEK, A BÜNTETŐJOGI ÉS A POLGÁRI JOGI SZABÁLYOZÁS ELHATÁROLÁSA, KÜLFÖLDI PÉLDÁK

A következő rövid és példalózó áttekintés¹⁶ során láthatjuk, hogy a gyűlöletbeszéd szabályozását illetően a nemzetközi jog az elvek, elvárások, irányok körvonalazására törekszik, ám nem ad fogódzót annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy a törvényhozó hogyan alkossa meg a szabályozást, illetve, hogy működőképes lehet-e egy polgári jogba beágyazott megoldás.

A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló 1965. évi ENSZ-egyezmény a részes államok felé közvetített elvárásként azt fo-

galmazza meg, hogy fel kell lépni a faji gyűlölet terjesztése ellen. A „pozitív intézkedés” kifejezést használva a nemzetközi szerződés szabad utat enged a tekintetben, hogy milyen eszközöket választ a jogalkotó a szóban forgó magatartások szankcionálására.¹⁷

A CERD¹⁸ a faji felsőbbrendűség vagy gyűlölet terjesztésének büntetendőségét hangsúlyozza. Emlekeztet a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 20. cikkére, és kiemeli azt, hogy a nemzeti, faji, vallási gyűlölet megelőzését, mint ami diszkriminációra, ellenségeskedésre vagy erőszakra vezet, törvény által is tiltani kell. Ebben az érvelésben keverednek a büntetőjogi szabályozási igények az általános elvekkel, miszerint törvényt kell alkotni azoknak a magatartásoknak a szabályozására is, amelyek nem jelentenek konkrét rasszista tetteket. Nyitva marad azonban itt is az a kérdés, hogy milyen törvényeket hozzon a jogalkotó, és mely magatartások szankcionálása esetében elfogadható a polgári jogi szankció.

Regionális szinten a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Európai Keretegyezménye¹⁹ szintén idevágó kötelezettséget hordoz. *„A feltek kötelezettséget vállalnak arra, hogy megfelelő intézkedéseket hoznak olyan személyek védelmében, akik hátrányosan megkülönböztető, ellenséges vagy erőszakos fenyegetések és cselekedetek áldozatai lehetnek, etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitásuk miatt.”*²⁰ Itt a „megfelelő intézkedés” kifejezés még kevesebb segítséget nyújt ahhoz, hogy a jogalkotó eldöntse, miképp szabályozza a közösséget ért erőszakos fenyegetéseket, illetve mi minősül erőszakos fenyegetésnek.

Az Európa Tanácson belül létrehozott testület²¹ ajánlásaiban azt hangsúlyozza, hogy a gyűlöletbeszéddel, az interneten terjesztett rasszista anyagokkal vagy a magánszférában rasszista szempontokra utaló megkülönböztetésekkel szemben az állam nem maradhat tétlen, fel kell lépnie, szükség esetén jogalkotási reformok révén is. Az is megállapítható azonban, hogy nemcsak a jogalkotás szintjén, de a jogalkalmazás szintjén sem található ennél biztosabb támpont a büntetőjogon kívüli szabályozhatóság megítélését illetően a regionális szinten leghatékonyabban működő emberi jogi bíróság gyakorlatában sem. Európai konszenzus tehát – úgy tűnik – nincs ebben a kérdésben.²²

A büntetőjog számára meghatározott keretek viszont sok tekintetben nem alkalmazhatóak a polgá-

ri jogi szabályozás lehetőségeinek megítélésekor, mert a két esetben más a védelem tárgya, így a mérleleléskor a mérleg serpenyőinek tartalma.²³ A büntetőjogilag védett tárgy elsődlegesen a köznyugalom. A köznyugalom sérelmének megállapítása mellett azonban – nem egyértelmű, hogy milyen mértékben –, de a büntetőjogi tényállások is megkövetelik, hogy bekövetkezzen az alanyi jogok közvetlen vagy közvetett veszélyeztetése vagy megsértése. A közösség elleni uszítás azonban semmiképpen sem eredménybűncselekmény.

A polgári jogi szabályozás kapcsán más a védett jogi tárgy, mint a büntetőjogban: a polgári jog személyhez fűződő jogokat magában foglaló része kizárólag alanyi jogokat véd. A személyiségi jogok történetéből fakadóan – ahogy azt később bemutatom – a szabályozás célja persze továbbra is valamiféle általános és a politika által meghatározott köznyugalom-védelem, mint minden személyiségi jog bevezetése esetében, ez azonban nem jelenti azt, hogy a szabályozás védett jogi tárgya ez a köznyugalom volna: a szabályozás a polgári jogban az alanyi jogok védelmét szolgálja.

A polgári jogi szabályozás vizsgálata esetében egyes általános jellegű tételeket meghaladóan tehát nem lehet abból kiindulni, amit a nemzetközi jog vagy a részes állam alkotmányos büntetőjoga a köznyugalommal, illetve ennek tartalmi elemeként az alanyi jogok veszélyeztetésével vagy megsértésével összefüggésben elvár. Jelen tanulmány későbbi állításainak alátámasztása szempontjából csak azt fontos kiemelni, hogy a nemzetközi jogi instrumentumok minden esetben a hátrányos helyzetű kisebbségi csoportok tagjainak védelmére irányulnak.

A nemzetközi jogi szabályozás azt is tükrözheti, hogy az európai gyűlöletbeszéd-szabályozások között nem található olyan, amely kifejezetten és újként a polgári jog eszközához nyúlt volna a gyűlöletbeszéd kérdésének általános szankcionálása érdekében. A külföldi példák inkább azt mutatják, hogy a legtöbb országban csak büntetőjogi szabályozás létezik, egyes államokban a büntetőjogi szabályozás mellett megjelenik az antidiszkriminációs törvényben, sajtótörvényben vagy külön gyűlöletbeszéd-törvényben történő szabályozás, az angolszász országokban pedig „*public order act*”-ek rendelkeznek bizonyos magatartásformák szankcionálásáról.²⁴ Van azonban érdekes, ám nem reprezentatív, történetileg a múltba nyúló kivételek.

A NEMZETKÖZI JOGI SZABÁLYOZÁS AZT IS TÜKRÖZHETI, HOGY AZ EURÓPAI GYŰLÖLETBESZÉD-SZABÁLYOZÁSOK KÖZÖTT NEM TALÁLHATÓ OLYAN, AMELY KIFEJEZETTEN ÉS ÚJKELETŰEN A POLGÁRI JOG ESZKÖZÉHEZ NYÚLT VOLNA A GYŰLÖLETBESZÉD KÉRDÉSÉNEK ÁLTALÁNOS SZANKCIONÁLÁSA ÉRDEKÉBEN

A francia, 1881-es sajtótörvény például szabályozza a gyűlöletbeszédet, de büntetőjogi eszközökkel (azaz büntető tényállásokat tartalmaz, többek között a gyűlöletbeszéd vonatkozásában is). A 48-6. szakasz azonban lehetővé teszi, hogy az ilyen büntetőeljárásban ugyanolyan (pl. kártérítési) igényt is érvényesíthessen az adott közösség tagja, mintha a jogsérelem őt magát közvetlenül érte volna.²⁵ A szabályozás tehát a kártérítési jog körében valóban a polgári jog felé tett lépésként értékelhető, de nem jó példa arra az alapkérdésre, hogy hogyan szabályozható a gyűlöletbeszéd személyiségi jogi problémaként.

Michel Rosenfeld szerint Németországban nagyon könnyű megütni a büntetőjogi szabályozás szintjét, talán ezért nem annyira égető kérdés, hogy az állam milyen szabályozást alakít ki a polgári jog eszközszerével.²⁶

Az angol jogban a *hatred, contempt or ridicule* (gyűlölet, megvetés, nevetség) formula 1724 óta, a *to cause to be shunned or avoided* (amelyek miatt elkerülük az embert) pedig 1679 óta használt a bírósági gyakorlatban a *defamation tort* kapcsán.²⁷ A *tort* sem nem magánjogi, sem nem közjogi koncepció a mai felfogás szerint, hiszen magánjogi és igazgatási vagy büntetőjogi elemeket egyaránt tartalmaz.²⁸ A közösségre vonatkozó sérelem esetében az angol *tort law* szerint is igen nehéz megállapítani a *tort* bekövetkeztét, ám nem lehetetlen. Ha a csoport olyan kicsi és jól körülhatárolható, hogy az egyén bizonyítani tudja, hogy a sérelem a csoport minden tagját személyében is érinti, vagy ha az egyén bizonyítani tudja, hogy adott helyzetben az a csoportra vonatkozó kijelentés valójában rá vonatkozott, a *tort* megállapítható volt az angol gyakorlat szerint. A Knuppfer v. London Express Newspaper Ltd. eset során a bíróság kiemelte, hogy a csoportot érintő sértés esetében a bíróságnak kell eldöntenie, hogy a csoport tagjára vonatkozatható-e személyesen a jogsérelem.²⁹ A gyűlöletbeszédet mára már főképp azonban *public order actek*, igazgatási jellegű szabályok szankcionálják.

Természetesen az, hogy a gyűlöletbeszéd részletes jogági szabályozására vonatkozóan nincsen pontos mérce a nemzetközi jogban, vagy kézenfekvő módon másolható példa az európai jogokban, nem je-

lenti azt, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozásának vizsgálatára vonatkozó általánosan elfogadott, az arányosság mérlegelésén alapuló mércek és módszerek ne volnának irányadóak a magyar szabályozás megítélésékor. A véleménynyilvánítás szabadsága ezen mércek szerint összefoglalóan csak akkor korlátozható, ha az szükséges egy demokratikus társadalomban és arányos az elérni kívánt céllal.³⁰

GYŰLÖLETBESZÉD ÉS SZEMÉLYISÉGI JOG

Az állam csak meghatározott közösségi érdekeket valósít meg közvetlenül, saját szervei útján, egyébként a jogszabályokat azért alkotja, hogy a társadalomban élő emberek és a benne működő szervezetek tevékenységét rendezze. Az állami szervek mellett a

magánszemélyekhez is intéz tehát jogi parancsokat, és az érdekében sértett fél kívánságára ezeket ki is kényszeríti. Ám ezek a szabályok elsősorban nem arra rendeltettek, hogy állami kikényszerítés útján érvényesüljenek, hanem hogy a szabályokat önként betartsák, az érdek-összeütközéseket ezek szerint rendezzék az emberek.³¹ Az ezredforduló környékén a gyűlöletbeszédrel kapcsolatos jogviták azonban önként nem rendeződtek, és a bíróságok a meglévő személyiségi jogvédelmet egyszerű jogértelmezéssel nem terjesztették ki azokra az esetekre, amikor a közösséget érő sértő magatartás alapján volna vizsgálható az egyén jogséreleme. Így az „érdekütközések”,

a vitás helyzetek ezekben az esetekben sem önként, békés úton, sem állami kikényszerítés útján nem simultak el. Az Országgyűlés ezért 2007-ben a magánjog rendszerében kifejezetten kodifikálni akarta azt a lehetőséget, hogy bármilyen nyilvánosan értékelhető, a közösség tagját a közösséghez tartozása miatt súlyosan sértő magatartás ellen fel lehessen lépni, és a polgári bíróság akár kártérítéssel is sújthassa a gyűlölködőt. Ezt, a Polgári Törvénykönyv személyhez fűződő jogokról rendelkező részét módosító jogszabályi rendelkezést az Alkotmánybíróság megsemmisítette.³²

Az a kritika éri legtöbbször a polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozást, hogy az alapvetően közjogi megfontolások alapján módosítja a polgári jog sze-

mélyhez fűződő jogokra irányadó rendszerét. Olvasatom szerint azonban a személyhez fűződő jogok szabályozási jellegéből fakadóan nem feltétlenül a magánautonómia oktrojált korlátozásaként, hanem inkább a szerves fejlődés részeként kell felfogni az új Ptk. 2:54. § alapján vizsgált szabályozást. Személyiségi jogot konstituálni ugyanis – ahogy Sólyom László írja – annyit tesz, mint a jognak átengedni a lehetőséget arra, hogy meghatározza, az érintett szabályozási körben mi sérti és mi nem mások „szabadságát”. A személyiségi jog tehát korlátozás, de egyben biztosíték is arra, hogy az újonnan megvont határokon belül az autonómia fennáll.³³ Alább bemutatom, hogy az eszerint felfogott polgári jogi szabályozás hogyan jelent keretet és korlátokat a jogalkotói cél számára a gyűlöletbeszéd szabályozásakor. Ezt az értelmezést figyelembe kell venni az új rendelkezés értelmezési és alkalmazási lehetőségeinek feltárása során is.

A személyiségi jogok sajátosságai

A római jogból ered az a felfogás, hogy a vagyoni károkozás individuálisabban kezelt tényállás, mint az *injuria* (személy elleni jogtalanság, személyes bántalom), amely esetében a sérelem beállta is eleve a közfelfogástól függött.³⁴ Amikor az *injuria*-jog a testi sértésektől elrugaszkodott, nem egy elvont személyiség-ideára, nem is a római polgár jogállására, hanem az élő szokásrendre támaszkodott.³⁵ A magatartási mintát a közerkölcs adta, és a jogellenes cselekmény a célpontul szolgáló személy sérelmén kívül a közrend zavarását is megvalósította. A jó erkölcsök fogalmát a *praetor* fordította le, és még az egyértelmű tényállások esetében is mérlegelni kellett, hogy a cselekedet ebbe ütközik-e.³⁶ A pusztán magánérdekű sérelem orvoslásának a kilátásai rendkívül bizonytalanok voltak: a nyilvánosság és a közrend szempontjai tették igazán megalapozottá a keresetet.³⁷ Az *injuria* mint magán-delicium – amely eredetileg konkurált a közbüntetőjogi váddal – azonban sosem szolgált a közerkölcsök általános védelmére, mindig konkrét személy ellen kellett irányulnia.

A liberalizmusban a piac uralmával szemben az állam a személyiség gazdasági garanciáit kívánta megteremtteni. A gazdaság állami szabályozásával és az állam szociális funkcióinak kiépülésével a személyiségvédelem mára közvetlen politikai értelmezést kapott.³⁸ A 20. században Szladits szerint a „magánjo-

gi rend társadalmiasítása”³⁹ – a közösségi gondolat messzemenő figyelembevételével – a német nemzeti szocialista magánjogi szemléletben jelent meg legerősebben. Az új felfogás hívei a közösségi szempontokat az egész magánjogi szabályozás alapjának tekintették. A magánjognak ez az átszövése közjogi elemekkel akkor biztosan krízisjelenség volt, természetes következménye a társadalmi gazdaság átalakulásának, amelynek a fokozott állami beavatkozás a velejárója volt.⁴⁰

A magánjog azonban a krízisektől eltekintve lényegében véve mindig individualista jogrend maradt, mert célja a magánérdekek összeütközésének igazságos kiegyenlítése volt. A polgári társadalom eszménye, miszerint a gyengébbeket meg kell védeni az erősebbekkel szemben, minden jogterületen érzékelhető volt a történeti fejlődés során. A modern alkotmányok megjelenésével a 19. századra jellemző folyamat, hogy a magánjogot igyekeznek megtisztítani az igazgatási és a büntetőjogi elemektől, arra hivatkozással, hogy azok inkább egy alkotmányra tartoznának.⁴¹ Az egyenlő szabadságra, később egyenlő emberi méltóságra, illetve a hátrányos megkülönböztetés tilalmára, majd az egyenlő bánásmód követelményére vonatkozó szabályok

Európában tehát elkezdtek megkettőződni magánjogi és alkotmányos szinten. A személyiség védelmét szolgáló szabályok jogági tagozódása azonban nem jelenti azt, hogy azok célja és elvei alapvetően különbözzenek.

Jobbágyi Gábor például a személyiségi jognak három „jogsabályi gyökerét” említi: a nemzetközileg elfogadott emberi jogi egyezményeket, a magyar Alkot-

mányt és a Ptk. alapelveit. Az Alkotmányban foglalt jogok és a Ptk.-ban foglalt személyiségi jogok között pedig az alapvető különbség álláspontja szerint az, hogy míg az Alkotmányban megjelölt emberi jogoknak át kell hatnia az egész állami szervezetrendszer és az egyes személyek eljárását, mozgását, addig a Ptk. személyiségi jogai a polgári jog alanyaihoz és a polgári jogot alkalmazó szervekhez szólnak.⁴² A személyiségi jogok értelmezését segítő hármas alap következménye, hogy a Ptk. vizsgált rendelkezéseit a kiinduló alapokkal összhangban kell alkalmazni, értelmezni. Jelen cím alatt azt kívántam hangsúlyozni, hogy ezen alapokat nem csak a közjogban, hanem a magánjog történeti fejlődése során is megtaláljuk. A fentiek miatt nem idegen a polgári jogtól az, hogy befogadja a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályozást.

2.2 A közösség mint jogalany, a közösségek méltósága

Miután megállapítottam, hogy a gyűlöletbeszéd szabályozása elképzelhető személyiségi jogi kérdésként is, a továbbiakban a Ptk. 2:54. kapcsán azt kell megvizsgálni, hogy milyen polgári jogi és alkotmányos keretek, megszorítások rajzolhatóak fel az értelmezés során. Ezek egyike –álláspontom szerint ez alkotmányos szinten is megjelenik –, hogy a közösségeknek nincsen emberi méltósághoz való joguk.

A gyűlöletbeszéd hatályos alaptörvényi szabályozása kapcsán joggal vehető fel az érv, hogy a vonatkozó Alaptörvényszöveg megteremtí a közösségek méltósághoz való jogát még akkor is, ha ez nincs összhangban az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatával.⁴³ Az alábbiakban ezt az értelmezést vitatom.

Bár az Alaptörvény IX. cikke kimondja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának megsértésére, tehát alkalmazza a közösségek méltósága fogalmát, a következő mondatban a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását viszont nem a közösségek méltósága, hanem az egyes, a közösséghez tartozó emberek emberi méltósághoz való jogának biztosítása érdekében kívánja lehetővé tenni. A közösségek méltósága az Alaptörvényben tehát nem mint jog, hanem mint alkotmányos érték vagy államcél jelenik meg.⁴⁴

Különbséget kell tehát tenni a közösségek méltósága mint megőrzésre méltó alkotmányos érték és a közösségek méltósághoz való joga között. Ez utóbbi nem értelmezhető fogalom az Alaptörvény keretei között sem. Méltósághoz való joga csak az egyes, közösséghez tartozó vagy nem tartozó embereknek lehet a közösséghez tartozástól függetlenül, egyenlően.

Az Alaptörvény IX. cikkéből ugyanakkor nem következik az, hogy egy olyan véleménynyilvánítási szabadságot korlátozó törvény, amely legitim jogalkotói célként a közösség méltóságának megőrzését tűzné ki, ne lenne esetleg igazolható az Alaptörvény IX. cikke (5) bekezdésének első mondata alapján, amely kimondja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ún. szükségességi-arányossági teszt alkalmazása során azonban figyelem-

be kell venni, hogy az alapjog korlátozása egy másik alapjog, vagy csupán egy alkotmányos érték vagy cél érdekében történik. Ha a jogalkotó a IX. cikk első mondata alapján olyan szabályozást alkotna, ahol a legitim jogalkotói cél a közösségek méltóságának a védelme, a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozhatósága ennek érvényesítése érdekében sokkal szűkebb lenne, mint a Ptk. 2:54. § esetében.⁴⁵

A jelen dolgozatban vizsgált jogszabály esetében ugyanis a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása esetében legitim jogalkotói célként a közösség tagjaként fellépő egyén emberi méltósághoz való joga jelenik meg. Ahogy azt az Alaptörvény IX. cikke kimondja, az „ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni”. Mindezek fényében az Alaptörvény IX. cikkének első

mondata inkább deklarációnak, államcél-megjelölésnek tűnik, a véleménynyilvánítás szabadságának a korlátozását jelen esetben azonban az Alaptörvény szerint is az emberi méltósághoz való jog védelme teremti meg. Ez a felfogás összhangban van a polgári jog általános logikájával is.

A tartalomsemlegesség elve: a súlyosan sértő vagy indokolatlanul bántó magatartás értelmezése

A sok külföldi jogban megjelent, a meghatározott tartalmat a következményektől függetlenül szankcionáló⁴⁶ gyűlöletbeszéd-szabályozásokkal szemben a magyar Ptk. szabálya részben tartalomsemleges, ugyanis azt követeli meg, hogy olyan erejű legyen a magatartás, hogy az képes legyen elérni a súlyosan sértő vagy indokolatlanul bántó eredményt. A személyiségi jogsérelem tehát nem egyszerűen a meghatározott gyűlölködő tartalom elhangzásától és meghallásától függ, a beszédnek indokolatlanul bántó, súlyosan sértő hatást kell kiváltania.

A Ptk. 2:54. bírói alkalmazásakor kulcsfontosságú mérce lehet, hogy mikor minősül egy „jogsérelem”⁴⁷ a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelemnek, és hogy ez a kritérium valójában a közösségre vagy a közösséghez tartozó egyénre vonatkozik-e majd; továbbá a mérce mennyiben lesz objektív vagy az adott, jogvédelmet kereső egyénhez

kötött. Ennek elbírálásakor a bíróságok biztosan figyelembe fogják venni a becsületsértés gyakorlata során kialakult értékelési szempontokat, és az általános értelmezési irányelvek kialakítása mellett a konkrét esetekben is úgy kell majd megtalálni az alkalmazandó jogszabály – a Ptk. generálklauzulái által is hangsúlyozott – alkotmányos olvasatát, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát a bíróság ne korlátozza szükségtelenül és aránytalanul.⁴⁸

Az új Ptk. 2:54. § szerint a közösséghez tartozó egyén a személyiségi jogi igényét a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén érvényesítheti. Az előző alcímekben leírtakból következően azonnal kikristályosodik, hogy a közösséget ért sérelem, bántás esetében a személyiségi jogi szabályozás körében inkább arról lehet szó, hogy egy közösség felé irányuló, gyűlöletet hordozó magatartás a közösséghez tartozó egyént sérti vagy bántja meg. A jogsérelem tehát csak a közösséghez tartozó egyén jogsérelemként válik értelmezhetővé a polgári jog számára.

A szabály nyelvtani értelmezéséből kiindulva pedig úgy is okoskodhatunk, hogy a „közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem” értelmezésével arra az eredményre is lehetne jutni, hogy egy kevésbé sérülékeny közösséget, így például a magyar nemzetet kevésbé lehet megbántani ugyanazzal a magatartással, mint egy sérülékeny, hátrányos helyzetben lévő kisebbséget.

A Ptk. 2:54. § szabályának jelen alcímében vizsgált fordulata tehát visszafordul a tartalomsemleges elvének irányába, ami lehetőséget ad arra, hogy a bíróság csak a szükségesség és az arányosság mércejének figyelembevételével mellett indokoltan súlyos esetekben szankcionálja a gyűlöletbeszédet.

Az átsugárzás

A polgári jogi szabályozás vizsgálata körében a következő kérdés az, hogy a „közösséget ért jogsérelem” esetében megállapítható-e egyáltalán a személyiségi jogi tényállás elengedhetetlen részét képező egyéni jogsérelem bekövetkezése. Ennek a kérdésnek a megválaszolására a német jogból ismert „átsugárzási” teória lehet segítségünkre, amelyet a korábbi polgári jogi szabályozási kísérletek áttemeltek a német jogból, és amelynek jelentőségét – ahogy később bemutatom – mind az Alkotmánybíróság, mind az alkotmányosági aggályokat megfogalmazó köztársasági elnök is hangsúlyozta. Annak ellenére, hogy a Ptk. 2:54. § (5) bekezdése esetében a jogalkotó sem a normaszó-

vegben, sem az indokolásban nem tett említést az átsugárzási teóriáról, azzal érvelek, hogy az Alaptörvény vonatkozó rendelkezése tulajdonképpen megteremti annak lehetőségét. Az alábbiakban azonban igyekszem alátámasztani, hogy az átsugárzás az egyénre, tehát a személyiségi jogsérelem bekövetkezése viszont csak nagyon szűk körben lehetséges a közösséget ért sértő, bántó magatartás esetében.

A német alkotmánybíróság a Soldaten sind Mörder határozatában megállapítja, hogy a kollektívára vonatkozó kijelentés elviekben el tudja érni az egyének becsületét. Az alkotmánybíróság úgy fogalmaz, hogy az átsugárzás „[e]lsősorban az etnikai, faji, testi vagy szellemi tulajdonságokkal összefüggő kijelentéseknél fordulhat elő, ha a kijelentésből egy egész személyi körnek és egyben e személyi kör minden egyes tagjának kisebbségi levezethető.”⁴⁹ A német alkotmányjogi dogmatika szerint a sértésnek szándékosnak kell lennie, elsődlegesen kell irányulnia a sértett megalázására, értékelni kell azt aényt, hogy a kijelentés egy vita részeként tekinthető-e, volt-e olyan társadalmi szituáció (pl. kampány), ami befolyásolta a kijelentés jelentőségét.⁵⁰ Magyarországon az átsugárzás elméleti koncepciója a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény személyhez fűződő jogokat szabályozó részének módosításával 2007-ben jelent meg a gyűlöletbeszéd polgári jogi szankcionálásának bevezetésével.⁵¹ Az Alkotmánybíróság azonban a 96/2008. (VII. 3.) AB határozatában⁵² a köztársasági elnök előzetes normakontrollra irányuló kérelme alapján megsemmisítette azt.⁵³

Az Alkotmánybíróság döntése szerint az emberi méltósághoz fűződő jog csak természetes személyt illet meg alapjoként, közösségeket nem. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor elismerte, hogy a közösség egészét a véleményszabadság körébe tartozó megnyilvánulás kapcsán ért sérelem jogsérelemként jelenhet meg az egyén oldalán, aki ezzel szemben a jog eszközével is felléphet. Az emberi méltósághoz fűződő alapjog sérelme, az ehhez kapcsolódó védelem ebben az esetben korlátja lehet a véleményszabadságnak.

A megjelölt közösségek sokasága, a közösséghez tartozás törvényi védelme, a magukat egy közösséghez tartozónak valló személyek önrendelkezésen alapuló, korlátlan perindítási lehetősége, valamint társadalmi szervezetek, alapítványok fellépésének biztosítása azonban nem a lehető legkisebb mértékre szorították a véleményszabadság korlátozását, hanem éppen ellenkezőleg, gyakorlatilag parttalaná tették azt.

Mivel a gyűlöletbeszéd magánjogi szabályozási reformja így elmaradt, egyebek között azért, mert az átsugárzás feltételeit a jogalkotó nem szabta eléggé

szűkre, 2008-ban egy újabb szabályozás született, már nem a Polgári Törvénykönyv módosításával, hanem külön törvény megalkotásával. A köztársasági elnök azonban az elfogadott törvényt⁵⁴ kihirdetés helyett szintén alkotmányossági megfontolásra elküldte az Alkotmánybírósághoz.⁵⁵ Az elnöki indítvány hangsúlyozta, hogy a közösséget ért sérelem átsugárzása a közösség tagjaira a gyakorlatban igen nehezen állapítható meg. Éppen a dogmatikai és alkotmányos nehézségek miatt a külföldi jogokban is rendkívül ritka az ilyen szabályozás, s akkor is igen sok korlátozással alkalmazott megoldás. Az átsugárzás megállapíthatósága elsősorban a csoport és tagjai viszonyától függ: ennek rendkívül intenzívnek kell lennie ahhoz, hogy a csoportot ért sértést a csoporttag alanyi joga megsértésének lehessen minősíteni. Egy ilyen kapcsolat függ a csoport nagyságától és körülhatárolhatóságától. Minél kisebb, és minél világosabban elhatárolható a kívülállóktól a csoport, annál valószínűbb az átsugárzás a csoport tagjaira. Minél nagyobb a csoport, annál gyengébb az egyes csoporttag érintettsége. A köztársasági elnök véleménye szerint – amelyet a 2008-ban született alkotmánybírói határozatokra alapozva alakított ki –, ha a törvényhozó megteremti az átsugárzás intézményét, annak alkalmazása csak akkor felel meg az emberi méltósághoz való jog szabályozásából eredő követelményeknek, ha az egyén a per minden szakaszában élhet a személyes autonómiájával, és igényelheti, hogy a bíróság az ő konkrét ügyében hozzon döntést.⁵⁶

A 96/2008. (V. 17.) AB határozat szerint az alanyi jog sérelme akkor következhet be, ha az adott közösséghez tartozás olyan szorosan kötődik az egyén önazonosságához és integritásához, hogy a közösséget ért sérelem „átsugárzik” a közösség tagjaira is. Ahhoz, hogy ez bekövetkezzen, a sértő magatartásnak mindenképpen a személyiség lényegi vonására kell irányulnia. Ezekben az esetekben teremthető meg a véleménynyilvánítás szabadságát polgári jogi eszközökkel korlátozó szankció alkalmazásának lehetősége.

Az Alkotmánybíróság korábban a vallási meggyőződést és a kisebbséghez tartozást minősítette a személyiség lényegi vonásának.⁵⁷ A Legfelsőbb Bíróság ilyen lényegi vonásnak minősítette továbbá a szexuális orientációt.⁵⁸ A külföldi jogirodalom és a magyar gyakorlat alapján egyértelműen megállapítható, hogy a legtöbb emberi tulajdonság nem jellemezhető olyan csoportképző ismérvként, amely a közösség és az egyén között az önazonosságra közvetlenül kiható, szoros kapcsolatot teremtene.

Említettem, hogy a hatályos Ptk. normaszövege alapján sem lenne akadálya annak, hogy a bíróságok

az átsugárzási elmélet által meghatározott rendkívül szűk körben elismerjék az egyéni igényérvényesítés lehetőségét a közösséget ért sértő magatartás esetében. Ehhez elég lenne azt is levezetni, hogy a személyiségi jogokat védő generálklauszula alkotmányosan ilyen tartalmat közvetít. Ehhez tehát dogmatikailag, úgy, mint külföldön, Magyarországon sem lenne szükség külön szabályra.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a bírói gyakorlat semmilyen nyitottságot nem mutatott az egyéni igényérvényesítés lehetőségének elismerésére. A bíróságoknak a jogértelmezés során azt kellene megállapítaniuk, hogy a szűrő, amely a közösség és a közösség tagját alkotó egyén között feszül – hiszen az emberek személyiségének egészét általában különböző mértékben határozza meg a különböző szituációkban a különböző közösséghez tartozás – az adott jogvitára okot adó esetben képes-e átengedni a közösséget ért sérelmet az egyén oldalára, a közösséget ért jogsérelem képes-e egyéni jogsérelemként megjelenni. A Ptk. 2:54. megnevezi a védett közösséget, és a véleménynyilvánításhoz való jog megfelelő védelmét is biztosíthatja, ha csak a nagyon szűk körben, kiszolgáltatott csoportokkal szembeni, a hatását tekintve súlyosan sértő, vagy indokolatlanul bántó magatartásokat szankcionálja. Az átsugárzás elve ekkor erős szűrő szerepet tölt be.

Bár külön címben hangsúlyozom alább a magyar nemzet mint közösség védelmére kialakított gyűlöletbeszéd-szabállyal kapcsolatos aggályaimat, átvezetesként azonban, az átsugárzás elvének tárgyalásánál is meg kell jegyezni (ahogy azt a súlyosan sértő vagy indokolatlanul bántó beszéd kritériuma kapcsán is említettem), hogy a tényállás megállapításakor a bíróság figyelembe tudja venni: a magyar nemzet esetében a fentiek alapján biztosan nem állapítható meg az, hogy a csoport olyan sérülékeny, hogy a csoportot ért támadás képes átsugározni az egyénre.

A MAGYAR NEMZETRE VONATKOZÓ GYŰLÖLETBESZÉD TILTÁSA

*A Ptk. 2:54. (4) és (5) bekezdése értelmezésének
új alkotmányos környezete*

Az előzőekben arra jutottam tehát, hogy megfelelő értelmezés mellett az új Ptk. 2:54. § meg tud felelni az alkotmányos követelményeknek anélkül is, hogy az Alaptörvényt a szabályozás megtámasztása érdekében módosították volna. Két kivételt kell kiemelni, amelyek azonban – álláspontom szerint – attól sem váltak alkotmányossá, hogy az Alaptörvényt a

jogalkotó módosította a 2013. április elsején hatályba lépett negyedik módosítással.⁵⁹ Ezek közül az első az, hogy a magyar nemzet ellen irányuló gyűlöletbeszéd több okból sem szankcionálható jelenleg Magyarországon a Ptk. 2.54. §-ban foglalt módon.

Az Alaptörvény negyedik módosítása a véleménynyilvánítás szabadságáról szóló IX. cikk kiegészítésével megpróbálta megadni az alkotmányos alapját a Ptk. 2.54. § több elemének. A módosítás azonban nem érintette az emberi méltósághoz való jogról szóló II. cikket, amely az embert nevezi meg e jog alanyaként, illetve az alapjogok korlátozhatóságáról szóló I. cikket, amely szerint a jogok – így az emberi méltósághoz való jog és a véleménynyilvánítás szabadságához való jog is – korlátozhatóak a szükségesség és az arányosság követelményei szerint.⁶⁰

Ezzel szemben az Alaptörvény IX. cikk új (5) bekezdésében az szerepel, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére. Az Alaptörvény szerint továbbá a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére.

Az Alaptörvény negyedik módosításának vonatkozó indokolása szerint a Javaslat alaptörvényi szinten kívánja rögzíteni, hogy a véleménynyilvánítási szabadság külső korlátja lehet az emberi méltóság, másrészt meg kívánja teremteni az alkotmányos alapjait annak, hogy a közösségek méltóságának megsértése esetén polgári jogi eszközökkel lehessen szankcionálni a gyűlölködő megnyilvánulások bizonyos eseteit. Mivel törvényi szinten nem volt biztosítható a hatékony fellépés a gyűlöletbeszédrel szemben, ezért indokolt az Alaptörvény módosítása. A Javaslat a felsorolt közösségek méltóságát sértő közlésekkel szemben kívánt jogorvoslatot biztosítani.⁶¹

A Halmai Gábor és Kim Lane Scheppele által szerkesztett *Amicus Brief for the Venice Commission on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary*⁶² külön fejezete foglalkozik ezen alaptörvényi rendelkezés értékelésével, amelynek alábbi állításával egyetértek. E szerint az Alaptörvény új szabályának egyik értelmezése kétségtelenül az, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozásának megítélésére vonatkozó, az Alaptörvény I. cikkének (3) bekezdésében foglalt korlátozási klauzulához képest egy speciális szabályt, egy azt lerontó *lex specialis* fogalmazott meg az alkotmánymódosító. Ez az értelmezés – állapítja meg a vélemény – azonban nyilvánvalóan olyan eredményre vezet, amely ellentétes a nemzetközi jogban elfogadott gyakorlattal. A szükséges mértékű korlátozást ugyanis az Alaptörvény

korábban is lehetővé tette, tehát a módosítást csak azzal lehet indokolni, hogy az egy másfajta mércét is lehetővé kíván tenni, ez a mérce azonban – amennyiben a szükségességi mércénél kisebb védelmet biztosít a véleménynyilvánítás szabadsága számára – nem felelhet meg például az Emberi Jogok Európai Bírósága által alkalmazott standardoknak.

Az *amicus curiae* egyes európai példákat és tendenciákat megvizsgálva arra jut továbbá, hogy a magyar nemzet mint közösség méltóságának a védelme érdekében a véleménynyilvánítás szabadságának ilyen mértékű korlátozása még a polgári jog eszközével sem tekinthető elfogadhatónak egy demokratikus társadalomban.⁶³

Vörös Imre dogmatikai megoldás ötletét is kínálja az Alaptörvényben foglalt ellentmondások feloldására, amely megoldással el lehet jutni az európai követelményeknek megfelelő kiskapus alkotmányértelmezéshez.⁶⁴ Vörös Imre szerint az alapvető jog fogalmilag olyan különleges státusú jog, amelynek lényeges tartalma egyáltalán nem korlátozható. Az alkotmány az alapvető jog és a törvényi korlátozhatóság határaitól rendelkező korlátozási mérce megfogalmazásával valójában az „*abszolút, korlátozatlan mércét magát kodifikálja*”: ehhez kell mérni az adott alapvető jog tárgyában hozott törvényeket. Az Alaptörvényben foglalt általános mérce, a *lex generalis* mindig felülírja az Alaptörvénybe foglalt *lex specialis*, ellentétben a magánautonómiaira épülő polgári jogi szabályozási elvvel. Éppen ezért a *lex specialis* csak a *lex generalis* keretei között fogalmazható meg az Alaptörvényben is. Könnyen belátható ugyanis, hogy például egy, az emberi méltóságot érintő szabály nem ronthatja le az emberi méltósághoz való jogot magát. Ha az alapvető jog eredeti mércéjével együtt értett tartalmát máris az Alaptörvényben korlátozzák – és a fentiek szerint alkotmányjogilag nem fogadható el a magánjogból származó *lex specialis derogat generali* érvelés – az a helyzet áll elő, hogy az Alaptörvényben két egymásnak ellentmondó mérce lesz, azaz az alapvető jog a törvényhozás számára „etalon” funkcióját nem tudja betölteni. Vörös Imre említett írása szerint ilyenkor nem egyértelmű, hogy az alapvető jog a maga teljességében az Alaptörvényben foglalt korlátozási mérce által meghatározott tartalommal, vagy az Alaptörvény más rendelkezéseiben másként korlátozott tartalommal értendő-e, azaz az alapvető jog tartalma bizonytalanná válik.⁶⁵

Vörös Imre következtetése, hogy a jogalkotó így kivonja az alkotmányossági vizsgálat alól az alapvető jogokat szabályozó törvények tetszőleges részét, és az alapvető jogok érintett része a dogmatikailag feloldhatatlan megoldás miatt egyszerűen nem fogja

tudni betölteni a jogbiztonság követelményének megfelelően jogvédelmi funkcióját.

Jelen pontban a fentiekből azt a következtetést vonom le, hogy az Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdésének tartalma az Alaptörvény más rendelkezései, illetve az alapjog általános értelmezési keretei között és az Alaptörvény Q cikkére alapozott nemzetközi jogi kötelezettségeinket figyelembe véve is bizonytalan, ezért önmagában nem tud kiindulópontként szolgálni a Ptk. 2:54. § alkotmányos tartalmának megértéséhez. Tény az, hogy a Ptk. 2:54. § (4) és (5) bekezdését az alábbiakban egy új alkotmányos környezetben kell értelmezni, és az értelmezési lehetőségek felvázolásakor újra kell gondolni a korábbi rendes bírósági és alkotmánybírósági joggyakorlatot. Mindezzel együtt nincs *tabula rasa*, a fentiek is azt bizonyítják, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának és természetesen az emberi méltósághoz való jognak is van egy olyan magja, lényeges tartalma, emellett korlátozási mércéje, amelyet egy demokratikus társadalomban sem az alkotmányozó, sem a törvényhozó, sem a bíróságok nem változtathatnak meg.⁶⁶ A továbbiakban a vázolt ellentmondások miatt tehát az Alaptörvény normaszövegének a tartalmát is meg kell keresni.

Három ellenérv

A 2007-es polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozás alkotmányosságát elbíráló AB határozat indokolásában a legérdekesebb elem talán az, hogy az Alkotmánybíróság kimondta, a módosító szabályok azért is alkotmányellenesek, mert a jogalkotó által megteremteni kívánt védelem csak a kisebbségben lévő közösségeket illeti meg. Abban az esetben, amikor a védelem tárgya olyan közösséget jellemző tulajdonság, amely a társadalom egészéhez viszonyított többséget érinti, a magukat a közösséghez tartozónak tekintő személyek, lényegében számbeli többségükre tekintettel, védelem nélkül maradnak. A szabályozás e módja ésszerű indok nélküli, alkotmányosan nem indokolható megkülönböztetést tartalmaz, ezért alkotmányellenes.⁶⁷ A következőkben három érvt szeretnék felsorolni amellet, hogy ez a gondolatmenet hibás.

(1) Tóth Gábor Attila veti fel 2010-ben megjelent tanulmányában, hogy lehetséges, a gyűlöletbeszéd-del kapcsolatos szakmai diskurzus többek között azért sem áll biztos talajon, mert a szabályozási kérdést egyértelműen a véleménynyilvánítás szabadsága kontra emberi méltósághoz való jog dichotómiájában helyezi el.⁶⁸ Álláspontom szerint az egyes kisebbségi többletjogok, többletvédelem igazolásához valóban

nem feltétlenül ebből a kizárólagosan autonómia-alapú kontextusból kell kiindulnunk, hanem a véleménynyilvánítási szabadság tárgyalásakor az autonómia-alapú mellett az instrumentális érveket is figyelembe kell venni. Ezek alapján be lehet látni, hogy a mérleg mindkét serpenyőjében ugyanazok az alapjogok vannak.

A vizsgált polgári jogi szabályozás esetében is tárgyalhatjuk az alkotmányossági kérdést úgy, hogy a véleménynyilvánítási szabadsággal szemben a kisebbségben lévő csoportok véleménynyilvánítási jogát helyezzük el. A magyar, méltóság-alapú alkotmányjogi felfogás alapján, ahol minden jog visszavezethető az egyenlő emberi méltósághoz való jogra, egyébként is értelmetlen az alapjogi mérlegelés esetében az egyik oldalon az egyenlő emberi méltósághoz való jog védelmét hangsúlyozni, hiszen vélhetően a másik oldalon álló jog is visszavezethető az egyenlő emberi méltósághoz való jog védelmére.⁶⁹

A szakirodalomban bevett magyarázatok szolgálnak annak bizonyítására, hogy a kisebbségvédelem terén az állam feladata nem csak a formális egyenlőség megteremtése, hanem bizonyos többletjogok biztosítása is. A kisebbségek tagjai csak ezen többletjogok birtokában képesek arra, hogy azonos eséllyel bontakoztassák ki a személyiségüket, legyenek részesei az osztársadalmi folyamatoknak, illetve azonos eséllyel teremtsék meg saját közösségeiket.⁷⁰

Az „emberi méltósághoz való jog kontra a véleménynyilvánítási szabadsághoz való jog” koncepciója véleményem szerint azért is félrevezető, mert nem veszi figyelembe, hogy a szólásszabadság korlátozása a tartalomsemlegesség elvét megtartva esélyegyenlőségi intézkedésként megakadályozhatja azt, hogy mások korlátozzák egyes kisebbségben lévő csoportok tagjai személyiségének szabad kibontakoztatását és elősegítsék a demokratikus folyamatokban való részvételét. Ez esetben tehát a személyiségi jogsérelem arról szól, hogy a gyűlöletbeszéd hatása olyan elnyomó erejű, hogy az amiatt keletkező megfélemlítés következményeképpen a sértett személy nem tud részt venni a társadalom egyenlő tagjaként a demokratikus közéletben, illetve személyiségét nem tudja szabadon kibontakoztatni. A személyiségi jogsérelem alapja tehát ily módon az emberi méltósághoz való jog és a véleménynyilvánítás szabadságához való jog mindkét oldalon.

Az új szabályozás pedig egy olyan jogalkotói mérlegelés eredménye kellene, hogy legyen, amely azt mondja ki, hogy egyes esetekben szükséges és arányos mások véleménynyilvánítási szabadságának a korlátozása annak érdekében, hogy működni tudjanak a demokratikus folyamatok, amelyeknek egy liberális demokráciában alapja az egyenlő emberi méltóság.

tósághoz való jog védelme. A jogalkotó azonban nyilvánvalóan nem végezte el ezt a mérlegelést, hiszen akkor nem juthatott volna arra az eredményre, hogy a magyar nemzetet ért, kifejezőmódjában nyilvánvalóan sértő vagy indokolatlanul bántó kifejezések esetében szükséges volna az állami fellépés az esélyegyenlőség jegyében a fenti érvelés alapján.

(2) Egy másik érv amellest, hogy az alkotmánybírói és a jogalkotói érvelés a diszkrimináció tekintetében hibás, a következő. Az előző polgári jogi szabályozási kísérlet alkotmányosságát elbíráló 96/2008. (VII. 3.) AB határozat követte azt a gyakorlatot, amelynek értelmében alanyi jogok esetén a megkülönböztetés tilalmába ütközik a szabályozás, ha az adott szabályozási koncepció belül a homogén csoportba tartozókra vonatkozóan – a tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indok nélkül, azaz önkényesen – eltérő szabályozást ad.⁷¹

Az ilyen szabályozás a pozitív diszkrimináció belül is alkotmányellenes.⁷² Az Alkotmánybíróság szerint sértette az egyenlő emberi méltósághoz való jogot az, hogy a 2007-ben született Ptk. módosítás – ahogy azt fentebb láthattuk – csak a kisebbséghez tartozás esetében tette lehetővé a törvényben szabályozott módon az egyéniesített jogvédelmet. A szabályozással létrehozott új, nevesített személyiségi jog alapját az Alkotmánybíróság szerint az képezte, hogy elismerhetők olyan, a személyiségbe beépült tulajdonságok, amelyek egyben közösségteremtő funkcióval is rendelkeznek. Az Alkotmánybíróság szerint nem volt tárgyilagos mérlegelés szerint ésszerű indoka annak, hogy a csoportképző tulajdonságok csak kisebbségként létező személyösszességet jellemezhetek. A védelem jogi eszköze így csak a kisebbségben lévő közösségek tagjait illették meg. Ez pedig azt jelentette, hogy a szabályozás nem kezelte az érintetteket azonos méltóságú személyként. Az Alkotmánybíróság ezért megállapította, hogy a vizsgált rendelkezés az Alkotmány 70/A § (1) bekezdésébe ütközik.⁷³

Ellentétben az Alkotmánybíróság álláspontjával – pontosan a fent részletezett diszkriminációs alkotmánybírói gyakorlat alapján –, inkább arra kell jutni, hogy a Ptk. vizsgált szabálya csak a sérülékeny kisebbségeket érintő, és az egyénre így átsugárzó jogsérelem esetében lesz alkotmányos módon értelmezhető és alkalmazható. Az Alkotmánybíróság határozatával ellentétben ugyanis nem tekinthető homogén csoportnak a sérülékeny kisebbség és az érdekét

érvényesíteni tudó többség a szabályozás szempontjából. A történelmi és társadalmi szempontból hátrányos helyzetű kisebbség (ezek körének megvonása sem véletlenül sikeredik igen szűkre⁷⁴) tagjai olyan érdekérvényesítési deficittel indulnak, hogy mind az autonómia-alapú, mind a demokratikus szólásszabadság igazolások alapul vételével, a pozitív állami intézkedések szempontjából a többségtől különálló csoport tagjaként kell kezelni a kisebbséghez tartozó személyeket.

Az e tekintetben egyhangú döntéssel meghozott 96/2008. (VII. 3.) AB határozat tehát nem veszi figyelembe az alkotmányos demokrácia egyik alapjaként tekinthető kisebbségvédelmi funkciót a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben. Nem lehetetlen azonban, hogy a vizsgált Ptk. szabály Alaptörvénnyel összhangban történő értelmezése során eljusson a rendes bíróság arra a kö-

vetkeztetésre, amely szerint amellest, hogy (1) a közösséget ért jogsérelem átsugárzása nem állapítható meg akkor, ha a közösség maga túl tag, és a kötődés nem olyan szoros, hogy az a személyiség egészének egy markáns, túlnyomó részét meghatározza; (2) a magyar nemzetet ért jogsérelem esetében a magyar nemzethez tartozó egyén védelme jelen társadalmi körülmények között nem tekinthető olyan, egyébként legitim jogalkotói célnak, amelynek érvényre juttatása érdekében szükséges lehet akár polgári jogi szankcióval is sújtani a gyűlölködőt.

(3) Volna még egy harmadik érvem az egy irányba mutató jogi védelem mellett, tehát amellest, hogy csak a gyenge csoportot, a történelmileg és társadalmilag hátrányos helyzetben lévő védje az állam a gyűlöletbeszéddel szemben. Az érv az, hogy a gyűlöletbeszéd túl tágra szabott megfogalmazása esetében még akkor is könnyű visszaélni az általános, mindenkire kiterjedő törvényi megfogalmazással, ha egyébként a jogalkotó csak a szükséges és arányos mértékben szándékolta korlátozni a szólást. Ez a probléma egyébként gyakran felmerül a külföldi jogi megoldásokat tárgyaló szakirodalomban is a gyűlöletbeszéd kapcsán.⁷⁵ Ha a formális egyenlőség jegyében a többség védelmére lehet azt az eszközt felhasználni a kisebbséggel szemben, amely elviekben a kisebbség védelmére szolgál, akkor egy kedvezőtlen politikai környezetben a jogi szabályozás legitim célja eltűnhet. Az ilyen visszaélés kérdése nem csak az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozással, hanem a becsületsértéssel, a büntetőjogi szabályozásokkal és

a közigazgatási jogi szankciórendszerrel kapcsolatban is megfigyelhető.⁷⁶ Minél általánosabb a megfogalmazás, természetesen annál könnyebb a visszájára fordítani az alkotmányosan egyébként elfogadható szabályozást.

A másik aggály az általános megfogalmazással kapcsolatban az akár a kormánykritika szankcionálásáig is elvezető „csúszós lejtő” érve szokott lenni.⁷⁷ Amellett, hogy a védelemre szorulóval szemben az erős többség szolgálatába állítható az érintett csoportokat és magatartásokat túl tágan definiáló jogszabályi rendelkezés, az általános szabályozás *horribile dictu* még a kormánykritika szankcionálásához is elvezethet.

Az angol büntetőjogban például a 17. században elterjedt, hogy minden politikai bírálathoz becsületsértésnek minősült. A bírósági gyakorlat szerint, aki azt állította, hogy egy hivatalnok korrumpált, az a kormányt bírálta. Úgy tartották, hogy ha nem vonják felelősségre azokat, akik a népben rossz véleményt táplálnak a kormányról, semmiféle kormányzat nem állhat fenn.⁷⁸ Ha a jogszabályi rendelkezés azonban csak a kisebbségeket, kisebbséghez tartozó egyéneket kívánja erősebb pozícióhoz segíteni a társadalomban, akkor kisebb az esélye annak, hogy a párt- és kormánykritika szankcionálásával a közélet szabad megvitatásán esik csorba.

A PERBELI ÖNRENDELKEZÉSI JOG

A Ptk. 2:54. §-sal kapcsolatban megfogalmazható másik alkotmányossági aggály szembetűnőbb és egyszerűbb, mint az előző volt, és az Alaptörvény védőbástyáját sem kell lerombolni az értelmezéshez.

Az új Polgári Törvénykönyv 2:54. § (5) bekezdése biztosítja az egyén számára a jogot, hogy gyűlöletbeszéd esetén a jogsértővel szemben igényt érvényesítsen: Az új Ptk. 2:54. § (4) bekezdése az igényérvényesítés jogát az ügyész számára is biztosítja oly módon, hogy az ügyész fellépéséhez – az általános szabálytól eltérően – a jogosult hozzájárulása nem szükséges: „Ha a személyiségi jog megsértése közérdekebe ütközik, a jogosult hozzájárulásával az ügyész keresetet indíthat, és érvényesítheti a jogsértés felróhatóságtól független szankcióit. Az ügyész keresete alapján a jogsértéssel elért vagyoni előnyt közérdeke célra kell átengedni. E bekezdést az (5) bekezdésben foglalt jogsértés esetén azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy az ügyész a jogosult hozzájárulása nélkül is – az elévülési időn belül – keresetet indíthat.”

Az Alkotmánybíróság már több határozatában

vizsgálta, hogy az ügyész részvétele mikor alkotmányos polgári eljárásokban.⁷⁹ A felek perbeli rendelkezési jogával kapcsolatban az Alkotmánybíróság az 1/1994. (I. 7.) AB határozatában rámutatott, hogy a feleket megillető rendelkezési jog azt jelenti, hogy a fél anyagi és eljárási jogaival szabadon rendelkezik. A szabad rendelkezés magában foglalja az igényérvényesítést és az arról való lemondást egyaránt. A közérdekű igényérvényesítés esetében a fél rendelkezési jogának elvonásakor tehát megállapítható a perbeli önrendelkezési jog sérelmének veszélye, mivel alkotmányosan indokolt kivételektől eltekintve senkinek sincs joga ahhoz, hogy más jogát a jogosult akaratától függetlenül bíróság elé vigye.

A 2007-ben megalkotott gyűlöletbeszéd-szabályozás alkotmányosságát vizsgáló 96/2008. (VII. 16.) AB határozat is megállapította, a személyhez fűződő jogok érvényesítésére – e jogok sajátosságai folytán – csak személyesen van mód. Ezért társadalmi szervezet a megsértett, személyhez kötött joggal összefüggésben nem dönthet a közösséghez tartozó személyektől függetlenül a jogérvényesítés kérdésében. Az egyén önrendelkezéséhez tartozik annak eldöntése, hogy személy szerint kíván – e és milyen körben elégtételt venni a jog eszközének segítségével a jogsértőn.

Az alkotmányjogi korlátokra tekintettel az új Ptk. továbbra is szűk körben teszi csak lehetővé azt, hogy az ügyész polgári perben lépjen fel. A 2:54. § (4) bekezdése az ügyész keresetindítási jogát kizárólag közérdekebe ütköző személyiségi jogsértés esetén teszi lehetővé, és a keresetindítás feltétele ebben az esetben is a jogosult előzetes hozzájárulása.

Éltérő szabályozás érvényesül ugyanakkor gyűlöletbeszéd esetén. A Ptk. 2:54. § (4) bekezdés harmadik mondata szerint az ügyész a jogosult hozzájárulása nélkül is – az általános elévülési időn belül – keresetet indíthat gyűlöletbeszéd esetén. A zárószavazás előtti módosító indítvány indokolása ennek alátámasztásaként az alábbiakra mutat rá: „Az indokolás szerint *„Az egyén önrendelkezési joga miatt biztosítani kell, hogy – ha maga nem indít pert – az őt ért jogsértés közérdekű jellegére tekintettel az ügyész a közérdekű keresetindításhoz hozzájáruljon. A 2:53. § (5) bekezdése szerinti új jogérvényesítési határidőre tekintettel viszont rendezni kell az ügyész keresetindítási jogát, az (5) bekezdés szerinti eljárásokban. Ezen határidőre tekintettel viszont rendezni kell, hogy az ügyész – a közérdekre tekintettel – az általános szabályok szerint, az elévülési időn belül a harmincnapos határidőn túl is indíthasson pert a sértett egyén hozzájárulása nélkül is. Ezzel a módosító javaslat azt a közérdekű célt valósítja meg, hogy a közérdeket sértő kollektív személyiségi jogi jogsérelem*

akkor se maradjon szankcionálatlanul, ha a közösség egyik tagja nem érvényesít a harmincnapos határidőn belül igényt. A kollektív személyiségi jogvédelmet csak bizonyos alapjogok esetén indokolt lehetővé tenni, ellenkező esetben a véleménynyilvánítás szabadsága szenvedne sérelmet."

Az ügyész igényérvényesítése egy tekintetben tér el az egyéni igényérvényesítéstől: az ügyész csak a felróhatóságtól független szankciókat követelheti,⁸⁰ azaz az ügyész sérelemdíj iránti igényt nem érvényesíthet a jogsértővel szemben. A korlátozás értelem szerű: mivel az ügyész nem egyes egyének igényeit érvényesíti, nincs olyan sérelem, amelyre tekintettel az ügyész sérelemdíjra lehetne jogosult.

A szabályozás egy feloldhatatlannak látszó ellentmondást hordoz magában. Az új Ptk. ugyanis gyűlöletbeszéd esetén az ügyész keresetindítási jogát nem az egyén helyett, annak „képviselőjében”, hanem a megsértett közösség nevében biztosítja. Ezt világosan kifejezi az indokolás azon mondata, amely rámutat, hogy „a módosító javaslat azt a közérdekű célt valósítja meg, hogy a közérdeket sértő kollektív személyiségi jogi jogsérelem akkor se maradjon szankcionálatlanul, ha a közösség egyik tagja nem érvényesít a harmincnapos határidőn belül igényt”. Ez a szabályozás azon az elven alapul, hogy a jogsértés szankcionálása akkor is szükséges, ha az érintettek maguk nem indítanak keresetet. Ehhez hasonló az a logika, mely szerint nem csak az egyént kell az államnak megvédenie, hanem a jogalkotónak a társadalom és azon belül a kisebb közösségek érdekeit is oltalmaznia kell, hiszen a gyűlölködő tartalom árt a demokratikus folyamatoknak, a békés társadalmi együttélésnek. Ha önálló keresetindítási joga van az ügyésznek, képes érvényesíteni a közösség érdekeit.⁸¹

A közösség azonban – ahogy azt már kifejtettük – a magánjognak nem alanya, így a magánjog számára a közösséget ért sérelem, vagy – ahogy a módosító javaslat indokolása fogalmaz – „a közérdeket sértő kollektív személyiségi jogi jogsérelem”, értelmezhetetlen. Az itt biztosított igényérvényesítési jog a magánjogtól mindenben idegen: az ügyész más nevében érvényesít igényt, azonban akinek a nevében eljár, az a magánjognak nem alanya, így személyisége sincs, amit sérteni lehetne. Az elérni kívánt cél világos, a választott megoldás azonban dogmatikailag hibás. Helyesebb eredményre vezetett volna, ha a közérdekű jogérvényesítésre vonatkozó szabályozást a jogalkotó nem a Ptk.-ban, hanem a közjogi sajátosságokat tiszteletben tartva, közjogi tárgyú törvényben helyezte volna el.⁸² Így lehetőség nyílna arra is, hogy a fellépés eredeti célját tükrözve közjogi jellegű szankció (pl. közérdekű bírság) is sújtja a gyűlölködőket.⁸³

A fentiekben ismertettem, hogy milyen nemzetközi, külföldi és hazai szabályozási környezetben, milyen polgári jogi szabályozási kísérleteket követően döntött a jogalkotó arról, hogy ismét szankcionálja a gyűlöletbeszédet. Bemutattam, hogy az első ránézésre a polgári jog rendszerén belül idegennek tűnő szabály valójában alapvetően elfogadható mind a polgári jog, mind az alkotmányjog számára. Az elfogadás azonban csak komoly értelmezési megszorításokkal lehetséges. Ezek közül az egyik az, hogy a közösségeknek nincsen méltósághoz való joga, ez csak az egyéneket illeti meg, így a gyűlölködő magatartás polgári jogi szankcionálása csak akkor lehetséges, ha a közösséget ért sértő, bántó magatartás átsugárzik az egyénre, és egyéni alanyi jogsérelemként tud megjelenni. Ez csak nagyon szűk esetkörben lehetséges, amelynek meghatározásához segítséget nyújt az átsugárzás elvi tétele és kidolgozott kritériumrendszere.

Mindezek mellett két ponton alkotmányellenes a Ptk. 2:54.-ben foglalt szabályozás amellet is, hogy a jogalkotó az Alaptörvény negyedik módosításával egy értelmezési bázist kívánt teremteni a rendelkezés számára, álláspontom szerint sikertelenül. A dolgozatban amellet érveltem, hogy nem fogadható el, hogy a magyar nemzet ellen irányuló sértő, bántó magatartás esetében polgári jogi igényt támaszthat a csoport tagja, mivel ebben az esetben nem igazolható, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a korlátozása szükséges volna a meghatározott legitím jogalkotói cél elérése érdekében. Igazolom továbbá, hogy a vizsgált szabályozásban az a kitétel, amely az ügyész igényérvényesítési lehetőségét teremti meg, ellentétes a perbeli önrendelkezési jogra vonatkozó alkotmányos követelményekkel.

Könnyen belátható, hogy az alkotmányozó és a jogalkotó akarata sok tekintetben más jogértelmezést sugall, mint amit a dolgozatban elővezettem. Céлом azonban nem ennek az eredeti jogalkotói koncepciónak a feltárása volt, hiszen az emberek magatartását alapvetően nem az új jogszabály fogja meghatározni, hanem a jogtudat, és az, ahogyan a jogszabály a bírósági gyakorlatban életre kel.⁸⁴ Mindezek miatt arra törekedtem, hogy megtaláljam az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseinek összeolvasása által a nemzetközi jogi emberi jogi standardoknak is megfelelő alkotmányos jogértelmezés szűk mezsgyéjét.⁸⁵

A bíró kötött a meglévő jogrend alapjaihoz. Az alapelvek tekintetében nem minősíthetőek az egyes jogágak különállóaknak. A súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem kör-

vonlát és az „átsugárzás” korlátait a joggyakorlatnak egységesen és pontosan kell meghatározni, figyelembe véve a kisebbségvédelemre, a szólásszabadság alkotmányos korlátaira és a gyűlöletbeszéd elleni küzdelem valós természetére vonatkozó érveket, mert ezek képesek igazodási pontként szolgálni a jogértelmezéskor. A túlságosan tág vagy következtetlen értelmezés biztosan a szólásszabadság aránytalan korlátozásához vezet.

JEGYZETEK

1. A „gyűlöletbeszéd” kifejezéssel általában azokat a megnyilvánulásokat szokták jelölni, amelyek a demokratikus politikai rendszer alapjai ellen irányulnak – elsősorban totalitáriánus ideológiák elemeit idézve. Közlebről rasszista, etnikai vagy nemzetiségi-nemzeti felsőbbiséget hirdetnek, illetve e megfontolásokból gyűlöletet keltenek. SAJÓ András: *A szólásszabadság kézikönyve*, Budapest, KJK, 2005, 133. Jelen írásban a gyűlöletbeszéd kifejezést a fentiek figyelembevételével a közösséget érő sértő magatartásokra értem.
2. A sietős kodifikáció történetéről annyit érdemes közölni, hogy a Szerkesztőbizottság javaslata nem tartalmazott rendelkezést a gyűlöletbeszéd tényállására, az Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottság T/7971/215. számú, 2012. december 12-én benyújtott módosító javaslatával került a javaslatba. E módosító indítvány szerint: „Az egyén személyiségét meghatározó, közösséget érő jogsérelem esetén a közösség bármely tagja jogosult személyiségi jogot érvényesíteni, feltéve, hogy a jogsérelem alkalmas arra, hogy a közösség tagjaiban megalapozottan fenyegettség érzését keltsse.” Az indoklás csupán annyit mondott, hogy a „2:53. § megeremti a kollektív defamáció elleni polgári jogi védelem lehetőségét.” Ezt követően 2013. február 10-én, a zárószavazás előtti módosító indítványként nyújtotta be a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium a végül elfogadott változatot.
3. Összefoglaló jelleggel – sok más építő tanulmány mellett, amelyek felsorolására a vonatkozó irodalom bősége miatt itt nem volna hely, SAJÓ András: *A szólásszabadság kézikönyve*, Budapest, KJK, 2005, illetve a legfrissebb irodalmak közül kiemelem TÓTH Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye, in *A köztársasági alkotmány 20 éve*, szerk. KOCSIS Miklós – ZELLER Judit, Pécs, PAMA, 2009, 203–218, és KOLTAY András: A gyűlöletbeszéd szabályozásának elméleti szempontjai, *Justum Aequum, Salutare*, 2011/3, 111–124.
4. Legújabbban a Magyar Narancsban folytatnak erről vitát emberi jogászok és alkotmányjogászok: http://magyarnarancs.hu/kereses/?search_txt=gy%C5%B1l%C3%B6letbesz%C3%A9d&ujkeres=1&fejlekeres=1
5. Robert POST: A Progressive Perspective on Freedom of Speech, in Jack M. BALKIN – Reva B. SIEGEL eds, *The Constitution in 2020*, Oxford University Press, 2009, 179. Robert POST: *Hate Speech*, in Ivan HARE – James WEINSTEIN eds, *Extreme Speech and Democracy*, Oxford University Press, 2010, 123.
6. Ronald DWORKIN: Reply to Jeremy Waldron, in Michael HERZ – MOLNÁR Péter (eds), *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking Regulation and Responses*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 341–345 (magyarul lásd ugyanebben a számban).
7. Magyarul is olvasható az álláspontja a *Fundamentum*-ban. Edwin BAKER: Gyűlöletbeszéd. *Fundamentum*, 2008/2, 5–18.
8. Jeremy WALDRON: *The Harm in Hate Speech*, Harvard University Press, 2012. 204–235, illetve *Hate Speech and Political Legitimacy*, in Michael HERZ – MOLNÁR Péter (eds.), *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking Regulation and Responses*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 329–340 (magyarul lásd ugyanebben a számban).
9. Ezt a vitát már jól körüljárta a *Fundamentum* is néhány évvel ezelőtt, a 2008/2. tematikus számban, illetve Hanák András kiválóan értékelte Szent Szólásszabadság címmel szintén itt megjelent tanulmányában a polgári jogi szabályozási kísérleteket is, lásd: HANÁK András: Szent Szólásszabadság, *Fundamentum*, 2009/2, 49–68.
10. A német kultúrkörből Habermas és Gadamer gondolatait a gyűlöletbeszéd témakörére alkalmazza Wright R. GEORGE: Traces of Violence: Gadamer, Habermas, and the Hate Speech Problem, 76 *Chi-Kent L. Rev.* 991, (2000–2001).
11. Vö. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 332. § „Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzet ellen, valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport ellen, vagy a lakosság egyes csoportjai ellen – különösen fogyatékosokra, nemi identitásra, szexuális irányultságra tekintettel – gyűlöletre uszít, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
12. Leon DUGUIT: *Traité de Droit Constitutionnel*, I. kötet, Párizs, Fontemoing, 1927. A fordítás KATONÁNE DR. SOLTÉSZ Márta: *Személyiség és jog*, Budapest, KJK, 1972, 68.
13. Itt szeretnék csatlakozni a Török Bernát és Koltay András között folyó vitához azzal, hogy egyetértve Koltay Andrásal, álláspontom szerint sem korlátozható a gyűlöletbeszéd az indulati megnyilvánulásokra, attól, hogy a beszéd/magatartás észérvekkel próbál hatni, a racionalitásból következően még nem zárható ki a szankcionált magatartások köréből. TÖRÖK Bernát: A gyűlöletbeszéd tilalmának médiajogi mércéi, *Jogtudományi Közöny*, 2013/2, 59–72. KOLTAY András: A nagy gyűlöletbeszéd vita, a gyűlöletre uszítás alkotmányos

- mércéjének azonosítása felé, *Allam és Jogtudomány*, 2013/1. megjelenés alatt.
14. HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003, 462. Lásd még HALMAI Gábor: *Kommunikációs jogok*. Budapest, Új Mandátum, 2002, 114.
 15. A személyiségi jogok terén a szabályozás köre azért is bővül folyamatosan, mert a jogállamban a társadalmi viszonyok szabályozásának alapja már nem az erkölcs vagy a vallás, hanem a jog, ezért a társadalom tagja is elsősorban a jogtól várja a választ. SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*, Budapest, KJK, 1983, 317.
 16. A nemzetközi jogi szabályozásról bővebben lásd GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Nemzetközi jogi standardok és magyar kísérletek a gyűlöletbeszéd büntetőjogon túli szabályozására, *Földrész*, 2009/1. 135–146.
 17. 4. cikke szerint „[a] részes államok elítélnék minden olyan propagandát és minden olyan szervezetet, amely egy bizonyos fajnak vagy egy bizonyos színű vagy etnikai származású személyek csoportjának felsőbbrendűségét hirdető eszméken vagy elméleteken alapszik vagy a faji gyűlöletet és megkülönböztetést valamilyen formában igazolni vagy előmozdítani igyekszik, és vállalják, hogy az ilyen megkülönböztetésre irányuló minden izgatás vagy eljárás gyökeres kiirtására haladéktalanul pozitív intézkedéseket hoznak (...)” Kihirdette az 1969. évi 8. törvényerejű rendelet.
 18. A faji megkülönböztetés minden fajtájának tilalmára felügyelő bizottság az említett 1965-ös ENSZ Egyezmény 4. cikkének értelmezéséről készített XV. általános ajánlásának 3. §-ában rendelkezik a kérdésről.
 19. Magyarország az 1999. évi XXXIV. törvénnyel hirdette ki.
 20. 6. cikk (2) bekezdés.
 21. European Commission against Racism and Intolerance – ECRI.
 22. POLGÁRI Eszter: *Az összehasonlító jog az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában, különös tekintettel az európai konszenzus vizsgálatára*. Doktori értekezés, Budapest, 2011. 45.
 23. ABH 1992, 167, 172., lásd még HALMAI – TÓTH (14. vj.) 436.
 24. Paul B. COLEMAN: *Censored: How European „Hate Speech” Laws are Threatening Freedom of Speech*. Bécs, Kairos, 2012. 98–134.
 25. *Loi du 29 Juillet 1881 sur la liberté de la presse*. A vonatkozó rendelkezést 1996-ban módosították.
 26. Michel ROSENFELD: *Hate Speech and constitutional jurisprudence, a comparative analysis*, in HERZ – MOLNÁR (6. vj.) 268.
 27. SÓLYOM (15. vj.) 186.
 28. SÓLYOM (15. vj.) 193.
 29. Paula GILIKER – Silas BECKWITH: *Tort*, London, Sweet and Maxwell, 2000, 293–294.
 30. Janneke GERARDS: How to Improve the Necessity Test of the European Court of Human Rights, *Int J Constitutional Law* 2013/11 (2), 466–490.
 31. SZLADITS Károly: A magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog. Első rész. Budapest, Grill, 1941, 14.
 32. Ennek indokait alább tárgyalom.
 33. SÓLYOM (15. vj.) 274.
 34. SÓLYOM (15. vj.) 148.
 35. SÓLYOM (15. vj.) 149.
 36. SÓLYOM (15. vj.) 151.
 37. SÓLYOM (15. vj.) 149.
 38. SÓLYOM (15. vj.) 314.
 39. STAUD Lajos: A magánjog ethizálása – vagy pedig a természet jog felé? *Jogállam*, 1926/1–2, 38–42, hivatkozik rá SZLADITS (31. vj.) 36.
 40. SZLADITS (31. vj.) 37.
 41. SZLADITS (31. vj.) 40–44.
 42. JOBBÁGYI Gábor: *Személyi jog*. Miskolc, Novotni, 1996, 51.
 43. A 96/2008. (VII. 16.) AB határozatában az Alkotmánybíróság kifejezetten rögzítette, hogy a közösségeket nem illeti meg az emberi méltósághoz való jog.
 44. A jog, az érték, az államcél stb. alkotmányban megjelenő fogalmairól lásd GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: 8. § [Az alapjogok korlátozhatósága], in *Az Alkotmány kommentárja*, szerk. JAKAB András, Budapest, Századvég² 2009. 398–400.
 45. GÁRDOS-OROSZ (44. vj.) 423–426. A német alkotmánybíróság határozatai is alátámasztják azt, hogy a közösségek méltóságának védelme esetében más a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozhatósága: 68 BVerfGE 93, 266 (1994). 269; BVerfGE 90, 241 (1994).
 46. Pl. a holokausztagadás tényállásai szerte Európában.
 47. A „jogsérelem” kifejezés használata a nyelvtani értelmetlenségen túl azért sem helyénvaló, mert a közösségnek – ahogy azt alább még bemutatjuk – sem az alkotmányjog, sem a polgári jog szerint – nincsen joga.
 48. GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban*. Budapest, Dialog–Campus, 2011. 118–146.
 49. Soldaten sind Mörder BVerfGE 93, 266, 304. (1994) Rn. 142.
 50. Az alkotmánybírósági gyakorlat összefoglalását lásd Horst DREIER: *Grundgesetz Kommentar*, Mohr–Siebel, 1996. Art. 5. I, II. 422–424. Randn 216–221.
 51. „76/A. § A személyhez fűződő jog sérelmét jelenti különösen az a nyilvános, súlyosan sértő magatartás, amely faji hovatarozásra, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozásra, vallási vagy világnézeti meggyőződésre, szexuális irányultságra, nemi identitásra vagy a személyiség más lényegi vonására irányul, és személyek e vonással ren-

delkező, a társadalmon belül kisebbségben lévő körére vonatkozik. (...) A jogsértő nem bivatkozhat arra, hogy sérelmezett magatartása nem közvetlenül és felismerhetően az (1) bekezdés szerinti sérelem alapján igényt érvényesítő fél vagy felek ellen irányult. A 84. § (1) bekezdése szerinti igények érvényesítésére az a közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú társadalmi szervezet vagy alapítvány is jogosult, amelynek célja az emberi és állampolgári jogok védelme. A 84. § (1) bekezdés e) pontja szerinti igényt az említett szervezetek csak a sértett közösség érdekében és az e célra létrehozott valamely közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú alapítvány javára érvényesíthetik. Az (1)–(3) bekezdésben meghatározott igények érvényesítése iránt a jogsértést követő 90 napon belül indítható kereset. E határidő jogvesztő.” http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=38&p_izon=3719. (2013. november 1.)

52. ABH 2008. 921, 923.

53. A szabályozást és az alkotmányjogi környezetet részletesen elemzem: GÁRDOS–OROSZ Fruzsina: Kísérlés a gyűlöletbeszéd elleni fellépés magánjogi szabályozására, *Állam- és Jogtudomány*, 2007/3, 441–465.

54. „A csoport tagjának személyhez fűződő jogát sérti, aki nagy nyilvánosság előtt a nemzeti, etnikai hovatartozás, a vallási meggyőződés vagy a szexuális irányultság által meghatározott csoportot sértő, céljában vagy hatásában megalázó vagy félelemkeltő magatartást tanúsít. Mentessül a jogkövetkezmények alól, ha bizonyítja, hogy a csoportot sértő magatartása – az eset összes körülményére figyelemmel – nem volt olyan súlyú, hogy az a csoport tagja személyhez fűződő jogának sérelmét okozta.” T/ 6219. sz. számú törvény 1. §

55. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/29B1F1B8D128815DC1257ADA00525508?OpenDocument>.

56. Az elnöki indítvány jelenleg, 2013-ban is az Alkotmánybíróság előtt van. Tekintettel arra, hogy az új köztársasági elnök nem egészítette ki az indítványt az alaptörvény-ellenességre vonatkozó megállapításokkal, így várhatóan az eljárás megszüntetésére kerül majd sor anélkül, hogy a kérdést az Alkotmánybíróság érdemben elbírálná.

57. A vallási meggyőződést a 4/1993. (II. 12.) AB határozatban, a kisebbséghez tartozást a 22/1997. (IV. 25.) AB határozatban minősítette az Alkotmánybíróság a személyiség lényeges és új vonásának.

58. Pfv. IV.20687/2005/5. Hivatkozik rá KÁRPÁTI József: Az utolsó próbatétel: Ítélet a Háttér Társaság kontra Károli Egyetem ügyben, *Fundamentum*, 2005/3, 108.

59. Az Alaptörvény negyedik módosítása után az alábbi rendelkezések határozzák meg a Ptk. 2:54. § alkotmányos környezetét. „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti

meg.” „AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége. Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait. Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. A törvény alapján létrehozott jogalanyok számára is biztosítottak azok az alapvető jogok, valamint őket is terbelik azok a kötelezettségek, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak.” (Alaptörvény I. cikk.) „Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére. A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.” (Alaptörvény IX. cikk.) Ugyancsak releváns rendelkezést tartalmaz az Alaptörvény záró és egyes rendelkezések 5. pontja, amely rögzíti, hogy az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.

60. A sérthetelenség fogalma, ami a 2012 előtt hatályos Alkotmányban is szerepelt, sohasem jelentett korlátozhatatlanságot az alkotmányjogi dogmatikában. Lásd GÁRDOS–OROSZ (44. vj.) 403–404.

61. <http://www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf>.

62. Amicus Brief a Velencei Bizottságnak az Alaptörvény negyedik módosításáról. BÁNKUTI Miklós – DOMBOS Tamás – HALMAI Gábor – HANÁK András – KÖRTVÉLYESI Zsolt – MAJTÉNYI Balázs – PAP András László – POLGÁRI Eszter – SALÁT Orsolya – Kim Lane SCHEPPELE – SÓLYOM Péter – UÍTZ Renáta. Szerkesztők: HALMAI Gábor, Kim Lane SCHEPPELE. *Fundamentum*, 2013/3, 31–37. Ezt a fejezetet Salát Orsolya írta.

63. Uo. 35.

64. Lásd ugyanebben a számban.

65. Lásd ugyanebben a számban. Az Alaptörvény negyedik módosítása erre a gyűlöletbeszéd szabályozása mellett számos példával szolgál. A lelkiismereti és vallás-szabadság VII. cikkének a módosítással beiktatott új (2)–(3) bekezdései például vélhetően az Alaptörvény I. cikkében megfogalmazott korlátozási mércével elmentésesen kötik feltételhez az alapvető jogot magát. Ugyanígy pl. a IX. cikk módosítással beiktatott új (3) bekezdése a választási politikai hirdetések tekinteté-

- ben ezt a jogot vélhetően az általános korlátozási mércével ellenétesen korlátozza, aminek következményeként a választási jog tekintetében nem feltétlenül érvényesül a fenti alapvető jog, és az alkotmányossági vizsgálat lehetősége kizárt.
66. Erre utal a 143/2010. (VII. 14.) AB határozat Indokolás 2.3 pont.
 67. 96/2008. (VII. 3.) AB határozat.
 68. TÓTH Gábor Attila: A szőlástilalom közvetlen veszélye, *Jogtudományi Közöny*, 2010/2. 83–89. különösen 87.
 69. GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Mérlegelés az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in *Jogosultságok – elmélet és gyakorlat*, szerk. FICSOR Krisztina – GyÓRFI Tamás – SZABÓ Miklós, Miskolc, Bíbor, 2009.
 70. Lásd ehhez John Hart ELY: *Democracy and Distrust. A Theory of Judicial Review*, Harvard, 1980, 135–181., Will KYMLICKA: *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford, Oxford, 1995. különösen a 7. és 8. fejezet.
 71. 61/1992. (XI. 20.) AB határozat, ABH 1992, 280, 281.
 72. 35/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 197, 200.
 73. 96/2008. (VII. 3.) AB határozat.
 74. Lásd ehhez a német antidiszkriminációs törvénnyel kapcsolatos vitát a védett kisebbségi tulajdonságok körének meghatározásáról. Összefoglalóan Matthias MAHLMANN: Prospects of German Anti-discrimination Law, *Transnat'l L. & Contemp. Probs.*, 2005, 1045–1065.
 75. Az elvi problémákat lásd összefoglalóan és legfrissebben Yared Legesse MENGISTU: Shielding marginalized groups from verbal assaults without abusing hate speech laws, in HERZ–MOLNÁR (6. vj.) 352–377.
 76. BALOGH Lídia – DINÓK Henriett – PAP András László: Kommentár a gyűlölet-bűncselekmények szabályozásáról, *Fundamentum*, 2012/4, 91–98.
 77. Bhikhu PAREKH: Is there a Case for Banning Hate Speech? In HERZ–MOLNÁR (6. vj.) 54. és Toby MENDEL: Does International Law Provide Coherent Rules on Hate Speech? in HERZ–MOLNÁR (6. vj.) 425.
 78. SÓLYOM (15. vj.) 184.
 79. 9/1992. (I. 30.) AB határozat; 1/1994. (I. 7.) AB határozat; 20/1997. (III. 19.) AB határozat.
 80. Akit személyiségi jogában megsértének, a jogsértés ténye alapján – az elévülési időn belül – az eset körülményeihez képest követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását; a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől; azt, hogy a jogsértő adjon megfelelő elégtételt, és ennek biztosítson saját költségén megfelelő nyilvánosságot; a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását és a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését vagy jogsértő mivoltától való megfosztását; azt, hogy a jogsértő vagy jogutódja a jogsértéssel elért vagyoni előnyt engedje át javára a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint.
 81. Sajó András szerint „[a]z állam ugyan más helyett lép fel, hogy biztosítsa a kommunikációs tér működését, de ez a magyar (és pl. német) felfogás szerint teljesen rendjén lévő attitűd.” SAJÓ (1. vj.) 152.
 82. A szabályozásra alkalmas jogágak között ott van például a közigazgatási jog. A jogirodalomban megjelent az az álláspont, amely szerint az Ebtv. alkalmas lehet arra, hogy befogadja a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályozást. Lásd LEGÉNY Krisztián: Szólásszabadság és tolerancia, *Belügyi Szemle*, 2004/6, 193.; KÁNTÁS Péter – FÓRIKA László: *A közméltóság védelmében*, <http://jesz.ajk.elte.hu/kantas14.html>.
 83. PAP András László: A polgári törvénykönyv esete a gyűlöletbeszédrel, *Beszélő*, 2007/9, 43.
 84. „Gyenge az a jogszabály, amely elsősorban az állami kényszerre hagyatkozik. [...] A jogszabály célja, hogy a személyek számára egy „általános zsinórmértéket” jelentsen, amelyhez a társadalom tagjai előre alkalmazkodnak. Ez vonatkozik az általános jogszabályra is, és azokra az eseti döntésekre is, amelyekkel az eljáró bírók egy adott élethelyzetre vonatkozó egyedi szabályt állítottak fel, amelyből azokban a jogértelmezésre vonatkozó általános következtetéseket is le lehet vonni.” SZLADITS (31. vj.) 16.
 85. Lehet, hogy ez a megszorító értelmezés nem is jelentene mást a gyakorlatban, mint azt, hogy az uszítás büntetőjogi tényállását egyébként is megvalósító magatartások esetében polgári jogi igény is keletkezne, melyet adhéziós eljárás vagy külön eljárás keretében lehetne érvényesíteni. A büntetőbírók következetes gyakorlata ma az, hogy a büntető eljárás során polgári jogi igényként nem lehet érvényesíteni azt a kárt, amely nem közvetlenül a bűncselekmény folytán, hanem csak annak következményeként jelentkezett (BH1983. 148. BH1985. 138. BH1984. 439.). Adhéziós eljárásban a sérelemdíj valószínűleg az uszítás megállapítása mellett ezek alapján nem volna érvényesíthető.